

PG
Z01
V24

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

P464
Nas Jezik

The University
of Michigan
Periodical
Reading Room

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XIX, св. 1

БЕОГРАД, 1972.

САДРЖАЈ

	Стр.
1) М. Стевановић, Поводом једног случаја употребе сиклантике између делова синтагме	1—6
2) Берислав М. Николић, Основни принципи творбе речи у савременом српскохрватском књижевном језику	7—20
3) А. Пецо, Један пример погрешне аналогије	21—25
4) Ж. Станојчић, Чиниоци континуитета у књижевном језику	26—42
5) Д. Гортан-Премк, Приступ обради падежних син- тагми у средњој школи (наставак)	43—52
6) Милија Станић, Босанскохерцеговачки „Правописни приручник”	53—64
7) Језичке поуке	65—68

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојчић

БЕОГРАД

1972.

Штампа: Издавачка установа „Научно дело” — Београд,
Вука Караџића 5

НАШ ЈЕЗИК

ПОВОДОМ ЈЕДНОГ СЛУЧАЈА УПОТРЕБЕ ЕНКЛИТИКЕ ИЗМЕБУ ДЕЛОВА СИНТАГМЕ

Прегледајући своју Синтаксу, пред њено друго издање, ради провере неће ли бити потребно да извесна објашњења у њој дамо у друкчијем облику, пре свега да бисмо, у циљу лакшег разумевања, упростили гдекоју стилизацију или дали који илустративнији пример, а гдекад променили штогод и у самоме смислу понеког објашњења, — за сада смо наишли на један случај у коме, сматрамо, треба учинити једну, иако на изглед малу, суштински важну измену.

На стр. 140 књиге Савремени српскохрватски језик II (Београд 1969) чита се: „Још је чешће слагање по облику” ... (реч је о слагању предиката којим се што приписује појмовима означеним основним бројевима у функцији субјекта). А обавештење што се читањем те реченице добије није оно које се њоме хтело дати. Не кажемо, наравно, да је нетачна констатација да је слагање предиката основних бројева од 5 (пет) надаље, на које се ту мисли, чешће с њима по облику. А то ће рећи да се и ови бројеви ту понашају као непроменљиве речи јер они то уствари и јесу, и да и уз њих, као и уз остале те речи, у служби субјекта предикат стоји у 3. л. јединине. Зато ми и говоримо о чешћем слагању предиката с њима по облику, поред ребег слагања по значењу, тј. поред употребе њихових предиката у множини. То је уосталом сасвим јасно, и ту се нема шта мењати. Али није довољно јасно шта у наведеној реченици с редом речи у коме је дата значи одредба *још чешћа*. С нарочито наглашеним акцентом на другом делу одредбе, и с редом речи у коме је та реченица написана, при

њеном изговору, сасвим је јасан њен смисао. Полазећи од тога ми смо глаголску спону *је*, највероватније руковођени пренаглашаваним принципом да енклитика обично иде иза прве речи у реченици, могли ставити на то место не размишљајући да ли у овоме случају њена позиција између одредбеног и управног дела целе одредбе (између *још* на првом и *често* на другом месту) допушта такав поредак и у писаном језику, где реченични акценат не може вршити функцију језичког знака. Није, истина, искључено да је ову омашку учинио и други когод од сарадника на пословима око преношења ове формулације из замисли у писани текст, преко дактилографисаног и у штампарији слаганог до пречишћеног слога, какав је требало да се одштампа у књизи. Али то све није важно, омашка свакако иде на терет писца, и уз претпоставку да ју је други когод учинио. Она је ту и треба је уклонити из II издања књиге.

Када се наведена реченица чита, онда синтагма *још чешће* у њој — у функцији прилошке одредбе, разбијена енклитиком *је*, не значи оно што се њоме мислило рећи, не значи, то јест, да је овакво слагање предиката с основним бројевима (од пет надаље) *више често* (узет стилски, па и граматички, не баш најсрећније, али смисаоно најтачнији израз) од онаквог, већ да је *и сада, до сада је било, па је и сада чешће* једно слагање од другог. А макако да је и то тачно, ми ни мислили нисмо да то кажемо. Зато и сматрамо да је у реченици *Још је чешће слагање по облику* — неопходно потребно глаголску спону *је* пребацили иза целе прилошке одредбе *још чешће* тако да она гласи: *Још чешће је слагање по облику*. И више неће бити никакве двосмислености у тој констатацији.

Од два најчешћа своја значења прилог *још* (а он поред ова два, што као прилог што као речца, има и више других значења) у нашој реченици узетој у облику са енклитиком *је* непосредно иза њега, — значи *и даље*, управо *још увек*, а у облику с енклитиком иза целе синтагме *још чешће* — у коме ту реченицу треба дати *још* појачава прилошки компаратив *чешће* (в. 1. и 5. значење прилога *још* у Речнику Матице српске). А ово последње значење управо и захтева смисао реченице

чији ред речи нас је навео да се на овом питању, истина и због принципског значаја његова, задржимо.

Осим отклањања двосмислености коју оставља интонација наше реченице у облику од кога смо пошли, — размишљањем о овој проблему могу се извести још неколика закључка, од којих је први да је сасвим погрешно мишљење о апсолутној слободи реда речи у српскохрватском језику. Њу потпуно демантује и горњи наш закључак до кога није било тешко доћи анализом једнога случаја, који нам јасно говори да није свеједно, управо није свакад свеједно, да ли ће енклитика доћи између делова синтагме или непосредно иза ње. А то је врло често било предмет међусобних спорова између појединих граматичара и теоретичара стила. Граматичари су се више залагали за извесно ограничење слобода, а теоретичари стила се чешће изјашњавали за њих — и једни и други, дакле, према природи својих специјалности. Али то не значи, наравно, да су једни били само за једно, а други само за друго. Томо Маретић је, рецимо, од наших теоретичара реда речи био, истина, и граматичар, и то изврстан, и теоретичар стила, али много изразитије прво него друго, а Богдан Поповић врло мало прво а скоро искључиво друго. Па ипак ни Маретић није био за спутавање ни појаве енклитике на више разних места у реченици, док многи други проучаваоци реда речи — енклитике везују за друго место у било којој синтаксичкој целини од више речи. Маретић, штавише, и изричито у својој великој књизи каже: „Види се, дакле, да енклитике могу стајати на различним мјестима”.¹ А Богдан Поповић је опет говорио да „све што иде заједно у мислима треба да је казано и у говору”. Одреднице треба да су покупљене око појмова које одређују² У овој спорној питању ова два позната наша проучаваоца реда речи у ствари су се слагали један с другим. Али не и сви други с њима.

¹ *Грамматика и стилистика хрватскога или српскога језика*. Загреб 1931, стр. 402.

² Богдан Поповић, *Распоред речи у једном преводу Петра Будмани*. — Зборник из дубровачке прошлости Милану Решетару. Дубровник 1931, стр. 481.

Као на пример спорова и показивања много искључивости између присталица везивања енклитике за одређено место, и оних што сматрају да је распоред и ових речи у реченици слободнији, указаћемо на чланак *Енклитика — шта је то?* у Језику, часопису за културу хрватско-српскога књижевног језика (год. XII, стр. 140—151) и на непосредно за овим објављени чланак у истом броју истог часописа (на стр. 151—159). Писац првог од ова два чланка противи се ограничавању слободнијег размештања енклитика и позива се, пре свега на ауторитет Т. Маретића, одн. на његово мишљење, затим на језичку праксу народних говора и примену у језику хрватских и српских писаца, од којих се, констатује и овај аутор, једни више а други мање придржавају утврђених правила према којима енклитика не долази иза језичких целина од више делова и наводи примере који обезвређују то правило: *Глас те прождрљиве неукроћене огромне опасне рибе је тих* (из М. Крлеже), *Ветар и шум су се јасно чули* (из П. Шегедина), *Моћ тих савремених средстава је толика да већ не видимо у њих ништа необично* (из часописа Живот), *Проблем природе међународног права је несумњиво једно од најстаријих питања науке о праву* (из часописа Преглед). *А главни иницијатор те компликације је Ничеова ссетра* (из М. Ристића), *Најтежа баријера је прескочена* (из Р. Чолаковића). А овима се може додати безброј њима сличних примера у којима енклитика не долази између делова језичких целина већ иза њих, као у случајевима: *У последње доба сам Скерлића више пута подсећао* (Б. Поповић, Чланци и предавања, 76). — *Золине романе је сада ценио кроз наочаре Драјфусоваца* (Исто, 79). — *У једном дијелу младе генерације је ова тешкоћа била узета као алтернатива* (М. Марјановић, Хрватска књижевна критика III, 302). — *Стари Кирко је између двојице најстаријих синова отишао до надзорника* (И. Андрић, Проклета авлија, 43). — *Непуну годину дана су остали у Цариграду* (Исто, 13). *Удганићева времена су ишчезла* (И. Г. Ковачић, Изабрана дјела, 209). — *Цио свијет је повезан* (Исто, 209). — *Једна страна тијела му је узета* (В. Калџић, Новеле 202). — *Здраво лице му је блиједо* (М. Селимовић, Дервиш и смрт,

180). *Приземље с унутрашње стране тог четворокута је у колонама ступова* (Ј. Барковић, *Поџимо часак умријети*, 49). — *Колегиница Милена ће у мојој соби ноћити* (В. Петровић, *Препелица у ружи*, 81). Мислимо да више примера није потребно наводити, већ ни зато што скоро сви знају да је енклитика у положају иза целих синтагми, и ужих и ширих, обична појава. То признаје и писац другог чланка у Језику, само што он то сматра неправилним. И тврди да писци код којих се енклитика јавља у томе положају немају сигурно језичко осећање, немају, мисли, ваљда, довољно развијено осећање ритмичности језика. Осим тога, он доказује да је неупоредиво чешћа употреба енклитике у положају иза прве речи у реченици, односно синтагми. Да ли је баш у тој мери чешћи такав смештај енклитике не би се могло поуздано тврдити, али смо запазили, а то запажају и други, да је он такав у једним културним срединама чешћи него у другим. Знатно већа фреквенција такве употребе енклитика у тим срединама свакако пре зависи од сталног инсистирања граматичара на допуштености смештања енклитика само у тај положај, несумњиво и од пера лектора и коректора, а и од неких момената ван природе језика. Ми, дакле, не мислимо као овај граматичар да је то последица развијенијег осећања језика у тим него у другим срединама, у којима се допушта слободнији размештај енклитика, њихова употреба — и између делова језичких целина од више речи, и непосредно иза тих целина, а и даље од њих. Очеvidно, нико не би било чим могао правдати приговор месту енклитике у ма којем од мало пре наведених примера, што не значи, наравно, да у њима енклитика не би могла бити и иза прве речи у реченици, одн. синтагми, или и даље према крају реченице. С обзиром на ритмичке законитости језика, сигурно не би у сваком од тих примера било свеједно дати енклитику на ма коме означеном месту. Али принципски ни с те стране нема уочљивих разлика између: *Непуну годину дана су остали у Цариграду*, *Непуну су годину дана остали у Цариграду* и *Непуну годину дана остали су у Цариграду* — илуструјемо ово на једном од најједноставнијих између горњих примера. Па ипак то не значи да се у

свему слажемо ни са писцем првога чланка. Не слажемо се с њим у тумачењу могућности употребе енклитика иза целих појединих синтагми тиме што се оне не морају наслањати на акценатску јединицу испред себе већ могу и на ону која је иза њих. Ово и насупрот чињеници што у својој књизи Савремени српскохрватски језик кажемо да се енклитична реч, обухваћена проклитиком, може налазити и испред речи с којом и она и непосредно претходна проклитика чине интонациону и акценатску целину. Али је то нешто сасвим друго. Очевидно је, свакако, да енклитика ту није, и никад не може бити на почетку те целине.

И ако мислимо да граматичарима, ни теоретичарима реда речи, није задатак да се противстављају језичкој пракси и употребу енклитика непосредно иза синтагматских целина проглашавају чак недопуштеном и супротном добром осећању карактера књижевног језика, — ми се са овима слажемо када кажу да је и синтагма своје врсте интонациона целина, али не и у томе да енклитика иза ње не може интонационо бити у најтешњој вези с њом. А ако друкчије од ових сматрамо да енклитике долазе често и иза целих синтагми, непосредно иза њих, то никако не значи да у томе положају могу бити и када су од њих растављене паузом. Никаква пауза у српскохрватском књижевном језику не може непосредно претходити било којој енклитици осим глаголској енклитици *је* када њом почињу упитне реченице. Али, као што је познато, и како нам горе наведени примери потврђују, енклитике непосредно иза синтагми су интонационо врло тесне везане за њих, као и за поједине речи.

А што је главно, видели смо да у неким случајевима извесне групе речи имају једно значење када је енклитика иза њих, а друго када су разбијене енклитиком. И у таквим се случајевима не може говорити о слободном смештању енклитике час у један час у други положај, колико ни захтевати да она свакад мора доћи између делова синтагме.

М. Ст.